

Το κουρμπάνι, κατάλοιπο ειδωλολατρικών θυσιών

Η κριτική του από την Εκκλησία και η επικράτησή του

Του Κωνσταντίνου Γκλαβένου

Πολύς λόγος γίνεται τελευταία για το πατροπαράδοτο κουρμπάνι (τεμάχιο βρασμένου κρέατος), το οποίο προσφέρεται στους πιστούς για ευλογία μαζί με λίγο σταφύλι (Στενήμαχος), ή με τη μορφή κανονικού φαγητού σε πιάτο μετά τη Θεία λειτουργία, κυρίως σε κάποιο εξωκλήσι που πανηγυρίζει. Σε κάθε περίπτωση υπάρχει μια ιεροτελεστία, που τηρείται με ευλάβεια, και καταλήγει σε χορό και γλέντι στο προαύλιο της Εκκλησίας, όταν λαϊκοί οργανοπαίκτες ξέρουν με πολύ μεράκι να απογειώνουν το κέφι και να συνεγείρουν τα πλήθη.

Η λέξη ετυμολογικά έχει εβραϊκή ρίζα (Kurban) και σημαίνει θυσία, αλλά και το ζώο που πρόκειται να θυσιαστεί. Οι απαρχές του εθίμου πρέπει να χάνονται στην ειδωλολατρική δωδεκαθεϊκή θρησκεία των προγόνων μας. Ήταν οι θυσίες που γίνονταν τότε για εξευμενισμό όλων ανεξαιρέτων των θεών, αλλά ιδιαίτερα προς τιμήν του Απόλλωνα – Ήλιου για την αποφυγή κακών ή για ευγνωμοσύνη στο Θεό. Με το πέρασμα όμως, του χρόνου έμεινε η θυσία, αλλά άλλαξε το θρησκευτικό της περιεχόμενο.

Τα κουρμπάνια ήταν συνηθισμένες τελετουργίες, κυρίως στο θρακικό χώρο (Βόρεια Θράκη – Ανατολική Ρωμυλία), και προσφέρονταν από ιδιώτες και κοινότητες σε διάφορες περιπτώσεις και με ποικίλες επιδιώξεις. Η αμπελουργική Στενήμαχος είναι μια από τις περιοχές του θρακικού χώρου, στην οποία μαρτυρούνται αιματηρές προσφορές προς τον Άγιο Τρύφωνα. Η ευρύτατη διάδοση του εθίμου εξηγεί, γιατί στην αμπελόφυτη αυτή περιοχή η τέλεση αιματηρής θυσίας στο πλαίσιο του εορτασμού αγροτικού Αγίου, είχε επιδιωκόμενο αντάλλαγμα μια καλή χρονιά για τα αμπέλια.

Παράλληλα με το θρακικό χώρο, όπου φαίνεται το έθιμο να είχε κατεξοχήν ευρύτατη διάδοση και να ήταν ιδιαίτερα προσφιλές, απαντάται ταυτόχρονα και σε πολλά άλλα μέρη του ελλαδικού χώρου, ώστε να είναι δύσκολος ο προσδιορισμός της αρχικής του κοιτίδας, όπου διαμορφώθηκε το τελετουργικό του. Το έθιμο το ανακάλυψε ο λαογράφος Γ. Μέγας, το 1911, στη Θράκη και το περιέγραψε στη «λαογραφία» του. «Θυσίαι ταύρων και κριών άλλοθεν δεν είναι ημίν τουλάχιστον γνωσταί» (Γ.Α. Μέγα «Λαογραφία» τόμ. Γ', 1911-12 σελ. 166. «Θυσία ταύρων και κριών εν τη Β.Α Θράκη»). Το ίδιο λέγει και ο Νικ. Πολίτης μιλώντας για τις ζωοθυσίες που γίνονταν τότε στα Αναστενάρια.

Και οι δύο μελετητές, όμως, δεν είχαν καλή πληροφόρηση. Ζωοθυσίες με θρησκευτικό χαρακτήρα και σαφή τα ίχνη επιβίωσης της αρχαιότητας τελούνταν στις αρχές του περασμένου αιώνα και σε άλλα μέρη του Ελληνισμού π.χ. στη Νικομήδεια της Βιθυνίας, στην Αγία Παρασκευή Λέσβου, στους Προμάχους του Σκρά, στη Ραψάνη, Κύμη, Ίμβρο, στο Αϊβαλί, και σε πολλά άλλα μέρη.

Είναι κάτι που δένει το απώτερο παρελθόν με το χθες και το σήμερα και επιβεβαιώνει την ιστορική συνέχεια της Ελληνικής φυλής στα μέρη εκείνα, στις εσχατιές της ελληνικής γης.

Το έθιμο διατηρήθηκε αναλλοίωτο και στα βυζαντινά χρόνια:

*«Άγιε μου, Άγιε μου, φοβερέ και δυνατέ
Δος αυτό κατά κρανίου, ίνα μη υπαιράρηται
καγώ σοι τον βουν τον μέγαν
προσαγάγω εις ευχήν»*

τραγουδούσαν οι βυζαντινοί στα χρόνια του αυτοκράτορα Μαυρικού (582-602 μ.Χ.) και δεν παρέλειπαν βέβαια «να προσάγουν» βόδια και άλλα ζώα στις εκκλησίες και ιδίως στα ξωκλήσια, για να εκπληρώσουν ένα τάμα τους στον Άγιο, όπως έκαναν και οι εθνικοί πρόγονοι τους.

Έτσι έφτασε το έθιμο στις μέρες μας ιδιαίτερα εμπλουτισμένο. Κουρμπάνι σήμερα έχουμε συνδεδεμένο με τη γιορτή του Αι-Γιώργη, του Αι-Δημήτρη, του Αι-Τρύφωνα, και με άλλες, μα μπορεί και ανεξάρτητα από αυτό να είναι συνδεδεμένο με κάποιο τάμα. Το σφάξιμο και το μαχαίρωμα του ζώου εκεί, στο προαύλιο της εκκλησίας, και όταν δεν έπαιρνε τη μορφή τελετουργίας (που κατά κανόνα έπαιρνε) κατέληγε σε δεινό φαγοπότι, χορό και «ζεύκι».

Στον Αι-Γιώργη γίνεται μικρό πανηγυράκι και σφάζουν χίλια πρόβατα και πεντακόσια γίδια. (Γιάννη Αποστολάκη: «Τα Δημοτικά τραγούδια»). Μικρό το πανηγυράκι και γίνονταν Τέτοιο μακελειό;

Αυτά τα διονυσιακά, λοιπόν, έβλεπε η επίσημη

Στενήμαχος Ημαθίας 2010. Αναβίωση του εθίμου. Το ζώο (χριάρι) με τη συνοδεία μουσικών οργάνων οδηγήθηκε στον περίβολο της εκκλησίας του Αγίου Τρύφωνα, μετά την περιφορά του στους δρόμους του χωριού.

Εκκλησία και οι Πατέρες και προσπάθησαν να τα σταματήσουν. Από τη Σύνοδο της Καρθαγένης, δια του 60^{ου} κανόνος της, ζητήθηκε να καταργηθούν οι σφαγές ζώων σε ναούς, διότι «Ουχί μόνον οι εκκλησιαζόμενοι συνεποσίαζον, αλλά και έψαλλον προς μουσικά όργανα διάφορα άσματα, στήνοντες και χορούς, καθ'ων δριμύτατα επεξήληθεν ο Μέγας Βασίλειος (= εναντίον των οποίων άσκησε δριμύτατη κριτική ο Μέγας Βασίλειος). Φαίδωνος Κουκουλέ : «Βυζαντινών Βίος και Πολιτισμός».

Πέρασαν αιώνες από τότε. Οι λατρείες, όμως, και τα μαγικά δρώμενα των απλών ανθρώπων, κατάλοιπα αρχέγονης τελετουργίας, είχαν μπολιαστεί βαθιά στην ελληνική λαϊκή ψυχή. Πολλά από αυτά επιβιώνουν μέχρι τις μέρες μας, παρόλες τις γιγάντιες προσπάθειες της επίσημης Εκκλησίας να τα αφορίσει, να τα εξαφανίσει ή να τα αφομοιώσει. Είναι, πάντως περισσότερο δύσκολο, αν όχι αδύνατο, να εξοστρακιστούν ιδίως δρώμενα που έχουν απωλέσει τη σημασία τους και το συμβολισμό τους με την πάροδο του χρόνου και συνεχίζουν να επιβιώνουν σαν νεκρά σώματα (ή απλές τελετές αφού έχασαν πια το μαγικό-θρη-

σκευτικό τους χαρακτήρα), συνυφασμένα, όμως, γερά στο στημόνι των λαϊκών προλήψεων, τελετών και πανηγυριών και συνδέονται πια με επικλήσεις για ευετηρία προς τους μεσάζοντες αγίους.

Η νεότερη λαογραφική έρευνα απέδειξε και επιβεβαίωσε ότι σήμερα ζωντανεύουν θρησκευτικοί

τύποι της εθνικής λατρείας και ιδιαίτερα πολλά λείψανα αρχαίων θρησκευτικών εθίμων, τα οποία διατηρούνται με χροιά χριστιανική. Οι αρχαίες ζωοθυσίες επιβιώνουν με χριστιανικό μανδύα, οι Διόσκουροι Κάστορας και Πολυδεύκης παραχώρησαν τη θέση τους στους Αγίους Αναργύρους Κοσμά και Δαμιανό, ο Άγιος Τρύφωνας αντικατέστησε το θεό Διόνυσο, η γιορτή του Κλήδωνα τα αρχαία μαντέματα.

Το 1925, πάντως, όταν οι ιστορικές συνθήκες ανάγκασαν τους ελληνικούς πληθυσμούς της Ανατολικής Ρωμυλίας να αφήσουν κατάφυτες από αμπέλια περιοχές μαζί με λαμπρές μνήμες παρελθόντος και να εγκατασταθούν στις καινούριες πατρίδες τους, οι πρόσφυγες έφεραν μαζί τους αμπελοοινικές τεχνικές και τρόπους λατρείας, που ρίζωσαν, καθιερώθηκαν και έγιναν ευμενώς αποδεκτές στον βορειοελλαδικό χώρο, όπου κυρίως και εγκαταστάθηκαν. Η πιο σημαντική από αυτές ήταν το κουρμπάνι.

Το έθιμο στον Στενήμαχο Ανατολικής Ρωμυλίας.

Την παραμονή της γιορτής του Αγίου Τρύφωνα, το Εκκλησιαστικό Συμβούλιο περιέφερε στους δρόμους και τα σοκάκια της πόλης το προς θυσία ζώο, που ήταν πάντα αρσενικό μοσχάρι, με τη συνοδεία λαϊκών οργάνων. Ο ταύρος που προοριζόταν για θυσία, έπρεπε να είναι υγιής, τέλειος, εκλεκτός, με τρίχωμα γυαλιστερό, ηλικίας μέχρι 3 ετών. Το ζώο, που τα κέρατά του ήταν στεφανωμένα με κληματίδες

ακολουθούσε πλήθος περιέργων ανωνύμων ή μικρών παιδιών, που φωνασκούσαν και παρότρυναν το ζώο να προχωρήσει, ενώ η θορυβώδης πομπή έπαιρνε πανηγυρικό χαρακτήρα.

Ύστερα το πειθήνιο οδηγούνταν στο προαύλιο της εκκλησίας του Αγίου Τρύφωνα, όπου ο παπάς το ευλογούσε και του διάβαζε την ειδική ευχή για τα ζώα του Αγίου Μόδεστου. Κατόπιν ο θύτης το θυσίαζε. Την ώρα της θυσίας το θύμα έπρεπε να βλέπει προς Ανατολάς, να είναι γονατιστό (ένδειξη ταπεινότητας στη χάρη του Αγίου) και η ροή του αίματος γινόταν στο ίδιο κάθε χρόνο αυλάκι, το οποίο σκέπαζαν πρόχειρα, για να αποκαλυφθεί μετά από ένα χρόνο.

Την επόμενη, ημέρα της Χάρης του Αγίου, το κρέας τεμαχισμένο έβραζε σε μεγάλα καζάνια στο προαύλιο της εκκλησίας. Μετά το πέρας της θείας λειτουργίας το κουρμπάνι (μικρό τεμάχιο βρασμένου κρέατος) μαζί με το σταφύλι μοιράζονταν σαν «ευλογία» στους πιστούς. Ο παπάς απαιτούσε για τον εαυτό του εκλεκτό κομμάτι από την ωμοπλάτη.

Ο κ. Ραντίδης Ζήσης (+1968), κάτοικος Στενήμαχου, μου αφηγήθηκε κάποτε έναν θρύλο ευρύτατα διαδεδομένο, όπως είχε ακούσει από τη

Ο ιερέας ευλογεί το ζώο, λίγο πριν τη θυσία του.

1942. Κουζιμπάνι στον Στενήμαχο. Σήμερα επιζώσα είναι μόνο η κ. Σοφία Σταμάτη (πρώτη γονατιστή αριστερά)

γιαγιά του. Παλιότερα ένα ελάφι κατέβαινε αυθόρμητα από τις πλαγιές της Ροδόπης, την ημέρα της Χάρης του Αγίου Τρύφωνα, και γονάτιζε μπροστά στο νάρθηκα, όπου γινόταν και η θυσία. Κάποια χρονιά, όμως, δεν ήρθε (1) και η Επιτροπή αναγκαστικά θυσίασε έναν ταύρο. Το γεγονός θεωρήθηκε κακός οϊωνός. Συμπτωματικά εκείνη τη χρονιά μεγάλες πλημμύρες κατέστρεψαν τις σοδειές.

Το κουρμπάνι αποτελεί μια από τις εντονότερες αναμνήσεις των γερόντων πληροφορητών που ζουν σήμερα σε κοινότητες του μακεδονικού χώρου, κρατούν το έθιμο και δεν ξεχνούν τη χαμένη πατρίδα. Οι νεότεροι, μάλιστα, με περισσή φροντίδα προσπαθούν να αποκαταστήσουν το έθιμο στην αρχική του μορφή και όλα αυτά είναι μια τρανή απόδειξη πόσο αυτά τα παγανιστικά παμπάλαια έθιμα άντεξαν στη φθορά του χρόνου και επιβίωσαν μέχρι σήμερα περνώντας και στο τελετουργικό της Εκκλησίας μας και αποκαλύπτοντας την αδιάσπαστη φυλετική μας συνέχεια.

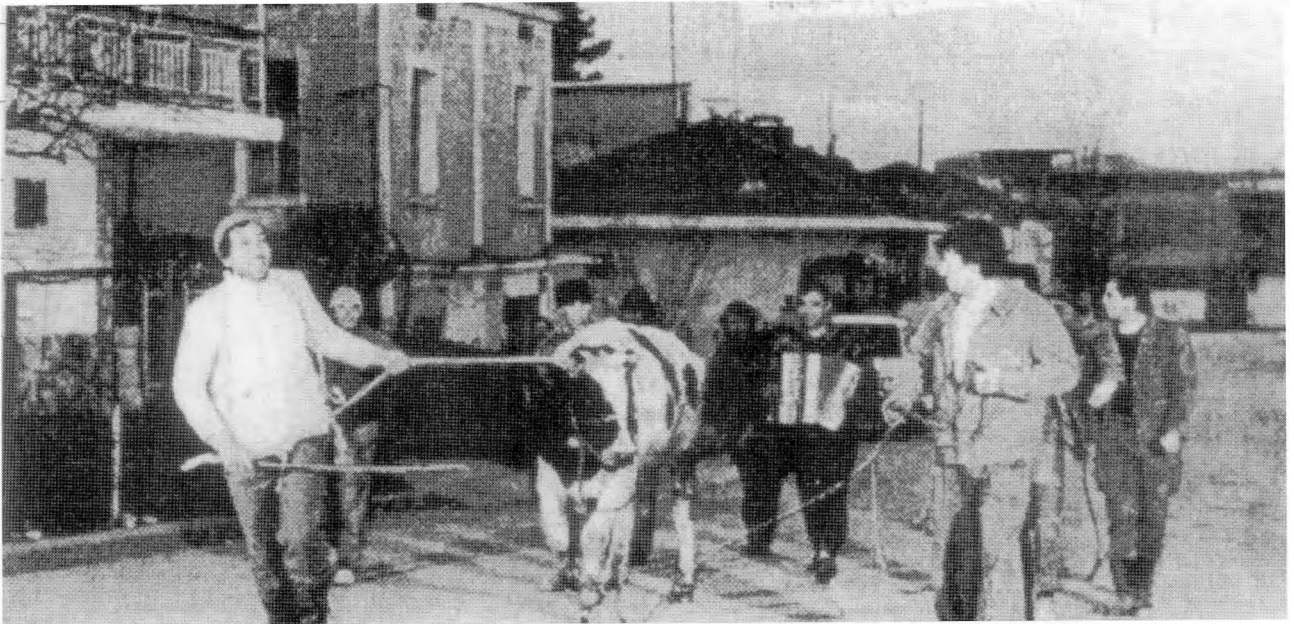
Τώρα πια κανένας δεν θεωρεί το κουρμπάνι ειδωλολατρικό έθιμο, κατάλοιπο αρχαίας ζωοθυσίας, αλλά εκδήλωση που τελείται με την ευλο-

γία της Εκκλησίας, αφού καθαγιάζεται με ειδική ευχή από τον ιερέα, λίγο πριν μοιραστεί στους πιστούς. Ίσως στο παρελθόν, σποραδικά να ακούστηκαν κάποιες φωνές διαμαρτυρίας από ιερείς, αλλά μπροστά στην επιμονή των πιστών στους πατροπαράδοτους θεσμούς κάμφθηκε η διαμαρτυρία τους. Ο επίσκοπος Καμπανίας Θεόφιλος στο βιβλίο του «Ταμείον Ορθοδοξίας», κεφ. νζ' – νη' καταδικάζοντας τις ζωοθυσίες στις δημοτελείς γιορτές σαν αρχαίο ειδωλολατρικό έθιμο επικαλείται τους στίχους του ποιητή Μενάνδρου:

*«Ει τις θυσίαν προσφέρων, ω Πάμφιλε,
Ταύρων τε πλήθος ή ερίφων, ή νη Δία,
Ετέρων τοιούτων.....
Εύνουν νομίζει το θείον καθεστάναι
Πεπλάνηται εκείνος και φρένας κούφας έχει».*

Μετάφραση.

Αν κάποιος, Πάμφιλε, προσφέροντας θυσία Πλούσια σε ταύρους ή κριάρια, ή μα τον Δία σε παρόμοια τέτοια έχει τη εντύπωση ότι θα αποσπάσει την εύνοια

Κουρμπάνι στη Γουμένισσα. Η περιφορά του ζώου, πριν τη θυσία, γίνεται στους δρόμους της πόλης.

του θείου

Πλανιέται φανερά και τρέφει αυταπάτες.

Η προσήλωση, όμως, στα πατροπαράδοτα έθιμα ήταν τόσο ισχυρή, ώστε η Εκκλησία αναγκάστηκε να κάνει υποχωρήσεις, «να κλείσει τα μάτια» όπως λέμε και να ανεχθεί πράξεις και ιεροτελεστίες που είναι εντελώς αντίθετες στο πνεύμα της Εκκλησίας. Κι είναι η προσμονή του κόσμου για το ευλογημένο κρέας τόσο μεγάλη, που συγκεντρώνει η γιορτή κάθε τέτοια μέρα τους Στενημαχίτες από μέρη μακρινά να συνεορτάσουν και να πάρουν την ευλογία του Αγίου.

(1) Πίσω από το θρύλο κρύβεται μια αυταπόδεικτη αλήθεια: Η εξαφάνιση ορισμένων ζωικών ειδών. Το ελάφι συνειρμικά θυμίζει το ελάφι που θυσιάστηκε πάνω στο βωμό, κατά τη θυσία της Ιφιγένειας.

Βιβλιογραφία.

- 1.Φαίδ. Κουκουλέ: «Βυζαντινών Βίος και πολιτισμός» τόμος Β,1
- 2.Γιάννη Αποστολάκη: «τα Δημοτικά Τραγούδια» Αθήνα 1929 σελ. 158. Εκδόσεις. Κοντομά-

ρη και Σια.

3.Γ.Α. Μέγα: « Λαογραφία» τόμος Γ', 1911-12, σελ. 166 « Θυσία ταύρων και κριών εν τη Β.Α. Θράκη»

4.Ν.Γ. Πολίτου: «Πυρομαντεία και εμπυροσκοπία παρά τω λαώ» « Λαογραφία» τόμος Γ', 1911-12 σελ. 349-357.

5.Α.Θ.Λ.Γ.Θ. (Αρχεῖον Θρακικού Λαογραφικού Γλωσσικού Θησαυρού) Τόμος 22^{ος} , έτος 1957, σελ. 110. Ευλογίου Κουρίλα: «Πανηγύρεις και δημοτελείς εορταί του Αγίου Γεωργίου».

6.«Το πανηγύρι του ταύρου στην Αγία Παρασκευή Λέσβου» Χρ. Χατζηγιάννη, Μυτιλήνη 1999.

7.<http://users.sch.gr/rizos/pics/agiostrifon/jpg>